

perfecta est operatio et effectus. Ergo, sicut corpora resurgentium erunt perfecta, ita corpora damnatorum resurgent sine deformitatibus.

Sed contra est Sapientiae xi, 17: *Per quae peccat quis, per haec et torquetur*. Sed damnati peccaverunt per corpora deformitatem habentia. Ergo resurgent cum deformitatibus.

Respondeo dicendum, quod deformitas in corpore potest esse duobus modis. Uno modo ex defectu alicujus membri; et talis deformitas, ut communiter dicitur, in corporibus damnatorum non erit, quia omnes resurgent incorrupti, id est sine defectu alicujus membri, ut sic totum corpus puniatur in reprobis et praemietur in electis. Alio modo potest esse deformitas vel defectus corporis ex indebita proportione partium; sicut febris accidit ex superabundantia humorum; et sicut gibbositas accidit ex indebita proportione humorum; et de tali deformitate vel defectu est duplex opinio. Quidam enim, attendentes damnationem reproborum, ut nihil eis mali deesset, dixerunt, quod talibus deformitatibus non carebunt. Alii vero attendentes virtutem resuscitantis, qui, sicut naturam condidit in opere creationis, ita naturam in resurrectione reparabit, dicunt, quod omnes defectus qui ex vitio naturae amovebit, ut febrem et hujusmodi; sed defectus qui ex prava voluntate processerunt, in reprobis remanebunt, sicut sunt maculae et reatus peccatorum. Qui autem horum verius sit, Augustinus in Ench. sub dubio relinquit, dicens, quod *nulla debet esse quaestio de pulchritudine illorum quorum est certa damnatio*.

His visis, facile patet solutio ad objecta.

ARTICULUS XIII.

Utrum corpora damnatorum punientur vermibus et fletu corporalibus. — (Art. 176; et 4, dist. 50, quaest. 2, art. 3, quaest. 3; et opusc. 20, cap. 40, 41 et 42).

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod corpora damnatorum puniantur vermibus et fletu corporalibus. Dicitur enim Judith ult., 21: *Dabit ignem et vermes in carnes eorum*. Sed vermis spiritualis non datur in carnem, sed magis in animam. Ergo vermis quo reprobi punientur, non est tantum spiritualis, sed etiam coporalis.

2. Item, Lucae xiii, dicit quaedam Glossa quod *per fletum, quem Dominus reprobis comminatur, potest probari vera corporum resurrectio*: quod non esset, si fletus ille esset tantum spiritualis. Ergo etc.

Sed contra est quod vermis quo punientur reprobi, est immortalis; Isai. ult., 24: *Vermis eorum non morietur*. Sed nullum animal habet ordinem ad immortalitatem nisi homo. Ergo vermis ille non erit materialis.

Praeterea, in fletu coporalis fit quaedam resolutio lacrymarum. Sed omne corpus finitum a quo aliquid continue resolvitur, nisi fiat aliqua restauratio, tandem consumitur. Cum ergo in corporibus damnatorum nulla restauratio fiat deperdit, videtur quod fletus, qui erit in eis perpetuus, non erit materialis.

Respondeo dicendum, quod circa hoc Augustinus, lib. X de *Civit. Dei*, ponit diversas opiniones, sic dicens: *In poenis motorum et inextinguibilis ignis et vicissimus vermis ab aliis atque aliis aliter atque aliter est expositus. Alii quippe utrumque ad animum retulerunt; alii utrumque ad corpus, alii ad corpus ignem, ad animum tropice vermem: quod esse creditur videtur*. Unde sequentes Augustinum, dicimus, quod vermis ille erit spiritualis, ut ipse remorsus conscientiae interioris animam corrodens, vermis dicatur; et similiter fletus erit spiritualis ut ipse dolor fletus dicatur. Aliquo tamen modo posset dici coporalis fletus, etiam sine lacrymarum emissionem; ut fletus dicatur non solum dolor animae, sed dispositio qua corpus disponitur, anima dolente.

Ad primum ergo dicendum, quod locutio illa tropica est; et sic possumus per carnes exponere animas impiorum, qui carnales fuerunt.

Ad secundum dicendum, quod fletus coporalis modo praedicto sine lacrymarum emissionem sufficit ad veritatem resurrectionis insinuandam. Si tamen sustineretur quod vermis et fletus essent coporales; posset dici, quod divina virtute et vermis ille sustentaretur, et lacrymarum deperditio restauraretur.

QUAESTIO VI.

Deinde quaeritur de sensibus sacrae Scripturae; et circa hoc quaeruntur tria; 1° utrum praeter sensus litterales in verbis sacrae Scripturae alii sensus lateant; 2° de numero sensuum sacrae Scripturae; 3° utrum illi sensus inveniuntur in aliis scripturis.

ARTICULUS XIV.

Utrum in eisdem verbis sacrae Scripturae lateant plures sensus. — (1 part. quest. 2, art. 9, ad 2; et art. 10, ad 1; et quest. 10, art. 1 corp.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod in eisdem verbis sacrae Scripturae non lateant plures sensus. Quia dictionibus semel sumptis non est utendum aequivoco vel multipliciter. Sed pluralitas sensuum facit multiplicem locutionem. Ergo in eadem locutione sacrae Scripturae non possunt plures sensus latere.

2. Praeterea, sacra Scriptura ordinata est ad intellectum, secundum illud Psalm. cxviii, 130: *Declaratio sermonum tuorum... dat intellectum*. Sed multiplicitas sensuum obnubilat intellectum. Ergo non debent in sacra Scriptura multi sensus esse.

3. Praeterea, id quod potest esse occasio erroris, debet in sacra Scriptura vitari. Sed ponere alios sensus praeter litteralem in Scriptura, potest esse occasio erroris; quia quilibet posset exponere sacram Scripturam secundum quod ipse velle, ad confirmationem opinionis suae. Ergo non debent esse plures sensus in sacra Scriptura.

4. Praeterea, Augustinus dicit, II super *Genesim ad litteram*, quod major est sacrae Scripturae auctoritas, quam omnis humani ingenii perspicacitas. Ergo ille sensus qui non habet auctoritatem ad aliquid confirmandum, non est conveniens sensus sacrae Scripturae. Sed nullus sensus praeter litteralem habet robur ad aliquid confirmandum, ut patet per Dionysium in epist. ad Titum: dicit enim, quod *symbolica Theologica*, id est quae ex similibus procedit, *non est argumentativa*. Ergo sacra Scriptura alios sensus praeter litteralem non habet.

5. Praeterea, quicumque sensus ex verbis alicujus scripturae trahitur quem auctor non intendit, non est sensus proprius; quia auctor per unam scripturam non potest intelligere nisi unum, quia non contingit plura simul intelligere, secundum Philosophum. Ergo non possunt esse plures sensus proprii sacrae Scripturae.

Sed contra est quod dicitur Dan. xii, 4: *Pertransibunt plurimi, et multiplex erit scientia*.

Praeterea, Hieronymus dicit in prologo Bibliae, loquens de Apocalypsi: *In verbis singulis multiplices latent intelligentiae*.

Respondeo dicendum, quod sacra Scriptura ad hoc divinitus est ordinata ut per eam nobis veritas manifestetur necessaria

ad salutem. Manifestatio autem vel expressio alicujus veritatis potest fieri de aliquo rebus; et verbis; in quantum scilicet verba significant res, et una res potest esse figura alterius. Auctor autem rerum non solum potest verba accommodare ad aliquid significandum, sed etiam res potest disponere in figuram alterius; et secundum hoc in sacra Scriptura manifestatur veritas dupliciter. Uno modo secundum quod res significantur per verba: et in hoc consistit sensus litteralis. Alio modo secundum quod res sunt figurae aliarum rerum; et in hoc consistit sensus spiritualis, et sic sacrae Scripturae plures sensus competunt.

Ad primum ergo dicendum, quod varietas sensuum, quorum unus ab alio non procedit, facit multipliciter locutionis; sed sensus spiritualis semper fundatur super litteralem; et procedit ex eo; unde ex hoc quod sacra Scriptura exponitur litteraliter et spiritualiter, non est in ipsa aliqua multiplicitas.

Ad secundum dicendum, quod secundum quod Augustinus dicit in lib. de *Doctrin. Christ.*, utiliter est a Deo dispositum ut veritas in sacra Scriptura cum aliqua difficultate manifestetur: est enim hoc utile ad tollendum fastidium; quia ad ea quae sunt difficilia, major surgit attentio, quae taedium tollit: similiter ex hoc, tollitur superbiendi occasio, dum homo difficulter sacrae Scripturae veritatem capere potest: similiter per hoc veritas fidei ab irrisione infidelium defenditur; unde Dominus Matth. vii, 6: *Nolite, inquit, sanctum dare canibus*; et Dionysius Timotheum monebat ut sacra ab immundis incontaminata servaret. Et ita patet quod expedit veritatem fidei sub diversis sensibus in sacra scriptura tradi.

Ad tertium dicendum, quod, sicut dicit Augustinus in lib. de *Doctrina Christ.*, nihil est quod occulte in aliquo loco sacrae Scripturae tradatur quod non alibi manifeste exponatur; unde spiritualis expositio semper debet habere fulcimentum ab aliqua litterali expositione sacrae Scripturae; et ita vitatur omnis erroris occasio.

Ad quartum dicendum, quod non est propter defectum auctoritatis quod ex sensu spirituali non potest trahi efficax argumentum; sed ex ipsa natura similitudinis, in qua fundatur spiritualis sensus. Una enim res pluribus similis esse potest; unde non potest ab illa, quando in Scriptura sacra proponitur, procedi ad aliquam illarum determinate; sed est fallacia consequentis: verbi gratia, leo propter aliquam similitudinem significat Christum et diabolum: unde per hoc quod aliquid de leone dicitur in sacra Scriptura, ad neutrum potest fieri processus, in sacra Scriptura argumentando.

Ad quintum dicendum, quod auctor principalis sacrae Scripturae est Spiritus sanctus, qui in uno verbo sacrae Scripturae

intellexit multo plura quam per expositores sacrae Scripturae exponantur, vel discernantur: nec est etiam inconveniens quod homo, qui fuit auctor instrumentalis sacrae Scripturae, in uno verbo plura intelligeret: quia Prophetae, ut Hieronymus dicit super Osee, ita loquebantur de factis praesentibus, quod etiam intenderunt futura significare: unde non est impossibile simul plura intelligere, in quantum unum est figura alterius.

ARTICULUS XV.

*Utrum debeant distinguí quatuor sensus sacrae Scripturae.
(1 part., quaest. 1, art. 10.)*

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod non debeant distinguí quatuor sensus sacrae Scripturae; scilicet historialis vel litteralis, allegoricus, moralis, et anagogicus. Sicut enim in sacra Scriptura aliqua figurate dicuntur de Christo, ita etiam figurate dicuntur de multis aliis hominibus; sicut Dan. viii, per hircum caprarum significatur rex Graecorum. Sed huiusmodi figurativae locutiones non faciunt aliquem sensum praeter litteralem in sacra Scriptura. Ergo nec sensus allegoricus, per quem exponuntur de Christo ea quae in figura ipsius praecesserunt, debet alius sensus ab historico poni.

2. Praeterea, una est Ecclesia capitís et membrorum. Sed sensus allegoricus videtur pertinere ad caput Ecclesiae, scilicet Christum; sensus moralis videtur pertinere ad membra ejus, scilicet fideles. Ergo sensus moralis non debet ab allegorico distinguí.

3. Praeterea, moralis sensus est qui ad morum instructionem pertinet. Sed sacra Scriptura in pluribus locis secundam litteralem sensum mores instruit. Ergo moralis sensus non debet distinguí a litterali.

4. Praeterea, sicut Christus est caput Ecclesiae militantis, ita est caput triumphantis; nec est alius et alius Christus. Ergo nec sensus anagogicus, per quem aliqua exponuntur de Ecclesia triumphantis, debet esse alius ab allegorico, quo aliqua exponuntur de Christo et Ecclesia militante.

5. Praeterea, si isti quatuor sensus essent de necessitate sacrae Scripturae, quaelibet pars sacrae Scripturae deberet hos quatuor sensus habere. Sed hoc falsum est; ut enim Augustinus dicit super Genesim ad litteram, *in quibusdam sensus litteralis quaerendus est solus*. Ergo hi quatuor sensus non sunt de necessitate expositionis sacrae Scripturae.

Sed contra est quod Augustinus dicit in I super Genesim ad litteram: *In omnibus libris sanctis oportet intueri quae ibi*

aeterna intuentur, quae ibi facta narrantur, quae futura praenuntiantur, quae agenda praecipiuntur. Primum autem pertinet ad sensum anagogicum, secundum ad historicum, tertium ad allegoricum, quartum ad moralem. Ergo quatuor sunt sensus sacrae Scripturae.

Praeterea, Beda, super Genesim in princ., dicit: *Quatuor sunt sensus sacrae Scripturae: historia, quae res gestas loquitur; allegoria, in qua aliud ex alio intelligitur; tropologia, idest moralis locutio, in qua de moribus ordinandis tractatur; anagogia, per quam de summis et caelestibus tractaturi ad superiora reducimur*.

Respondeo dicendum, quod distinctio istorum quatuor sensuum hoc modo accipi debet. Sicut enim dictum est sacra Scriptura veritatem quam tradit, dupliciter manifestat; per verba, et per rerum figuras. Manifestatio autem quae est per verba, facit sensum historicum sive litteralem; unde totum id ad sensum litteralem pertinet quod ex ipsa verborum significatione recte accipitur. Sed sensus spiritualis, ut dictum est, accipitur vel consistit in hoc quod quadam res per figuram aliarum rerum exprimuntur, quia visibilia solent esse figurae invisibilium, ut Dionysius dicit. Inde est quod sensus iste qui ex figuris accipitur, spiritualis vocatur. Veritas autem quam sacra Scriptura per figuras rerum tradit, ad duo ordinatur; scilicet ad recte credendum, et ad recte operandum. Si ad recte operandum; sic est sensus moralis, qui alio nomine tropologicus dicitur. Si autem ad recte credendum, oportet distinguere secundum ordinem credibilium; ut enim Dionysius dicit, iv cap. cael. Hierar., status Ecclesiae medius est inter statum Synagogae, et statum Ecclesiae triumphantis. Vetus ergo testamentum figura fuit novi: vetus simul et novum figura sunt caelestium. Sensus ergo spiritualis, ordinatus ad recte credendum, potest fundari in illo modo figuracionis quo vetus testamentum figurat novum; et sic est allegoricus sensus vel typicus, secundum quod ea quae in veteri testamento contigerunt, exponuntur de Christo et Ecclesia; vel potest fundari in illo modo figuracionis quo novum simul et vetus significant Ecclesiam triumphantem; et sic est sensus anagogicus.

Ad primum ergo dicendum, quod hircus, vel alia huiusmodi, per quae aliae personae a Christo in Scripturis designantur, non fuerunt res aliquae, sed similitudines imaginariae, ad hoc solum ostensae, ut ille personae significarentur; unde illa significatio qua per illas similitudines personae illae, aut regna designantur, non pertinet nisi ad historicum sensum; sed ad Christum designandum etiam illa quae in rei veritate contigerunt, ordinantur sicut umbra ad veritatem; et ideo talis significatio, qua per huiusmodi res Christus aut ejus membra

significatur, facit alium sensum praeter historicum, scilicet allegoricum. Si alicubi vero inveniatur quod Christus significatur per huiusmodi imaginarias similitudines, talis significatio non excedit sensum litteralem; sicut Christus significatur per lapidem, qui excisus est de monte sine manibus, Dan. II.

Ad secundum dicendum, quod sensus allegoricus non solum pertinet ad Christum ratione capitis, sed etiam ratione membrorum; sicut quod per duodecim lapides electos de Jordane, Josue VII, significatur duodecim Apostoli. Sed moralis sensus pertinet ad membra Christi quantum ad proprios eorum actus, et non secundum quod considerantur ut membra.

Ad tertium dicendum, quod moralis sensus non dicitur omnis sensus per quem mores instruuntur, sed per quem instructio morum sumitur ex similitudine aliquarum rerum gestarum; sic enim moralis sensus est pars spiritualis ita quod nunquam est idem sensus moralis et litteralis.

Ad quartum dicendum, quod sicut sensus allegoricus pertinet ad Christum, secundum quod est caput Ecclesiae militantis, justificans eam et gratiam infundens; ita et sensus anagogicus pertinet ad eum secundum quod est caput Ecclesiae triumphantis, glorificans eam.

Ad quintum dicendum, quod quatuor isti sensus non attribuuntur sacrae Scripturae, ut in qualibet ejus parte sit in istis quatuor sensibus exponenda; sed quandoque istis quatuor, quandoque tribus, quandoque duobus, quandoque uno tantum. In sacra enim Scriptura praecipue ex prioribus posteriora significantur; et ideo quandoque in sacra Scriptura secundum sensum litteralem dicitur aliquid de priori quod potest spiritualiter de posterioribus exponi, sed non convertitur. Inter omnia autem quae in sacra Scriptura narantur, prima sunt illa quae ad vetus testamentum pertinent; et ideo quae secundum litteralem sensum ad facta veteris testamenti spectant, possunt quatuor sensibus exponi. Secunda vero sunt illa quae pertinent ad statum praesentis Ecclesiae, in quibus illa sunt priora quae ad caput pertinent, respectu eorum quae pertinent ad membra; quia ipsum corpus verum Christi, et ea quae in ipso sunt gesta, sunt figura corporis Christi mystici, et eorum quae in ipso geruntur, ut in ipso scilicet Christo, exemplum vivendi sumere debeamus. In Christo etiam futura gloria nobis praemonstrata est; unde ea quae ad litteram de ipso Christo capite dicuntur, possunt exponi et allegorice, referendo ad corpus ejus mysticum; et moraliter, referendo ad actus nostros, qui secundum ipsum debent reformari; et anagogice, in quantum in Christo est nobis iter gloriae demonstratum. Sed quando secundum litteralem sensum dicitur aliquid de Ecclesia, non potest exponi allegorice; nisi forte ea quae dicuntur de primitiva Ecclesia, expo-

nantur quantum ad futurum statum Ecclesiae praesentis; possunt tamen exponi moraliter, et anagogice. Ea vero quae moraliter dicuntur secundum sensum litteralem non consueverunt exponi nisi allegorice. Illa vero quae secundum sensum litteralem pertinent ad statum gloriae, nullo alio sensu consueverunt exponi; eo quod ipsa non sunt figura aliorum, sed ab omnibus aliis figurata.

ARTICULUS XVI.

Utrum in aliis scripturis praedicti sensus distinguantur.

Ad tertium sic proceditur. I. Videtur quod in aliis scripturis praedicti sensus distinguantur. Sensus enim spirituales in sacra Scriptura accipiuntur ex quibusdam similitudinibus. Sed in aliis scientiis proceditur etiam ex quibusdam similitudinibus. Ergo in scripturis aliarum scientiarum possunt sensus plures inveniri.

2. Praeterea, poeticae artis est veritatem rerum aliquibus similitudinibus fictis designare. Ergo videtur quod et in dictis poetarum sensus spirituales inveniantur, et non solum in sacra Scriptura.

3. Praeterea, Philosophus dicit, quod qui dicit unum quodammodo multa dicit. Ergo videtur quod in aliis scientiis in uno sensu possunt designari plures; et sic non solum sacra Scriptura hos sensus spirituales habet.

Sed contra est, quod dicit Gregorius, xxii Moralium: *Sacra Scriptura omnes scientias atque doctrinas ipso etiam locutionis suae more transcendit: quia uno eodemque sermone, dum narrat gestum, prodit mysterium.*

Respondeo dicendum, quod spiritualis sensus sacrae Scripturae accipitur ex hoc quod res cursum suum peragentes significant aliquid aliud, quod per spiritualem sensum accipitur. Sic autem ordinantur res in cursu suo, ut ex eis talis sensus possit accipi, quod ejus solius est qui sui providentia res gubernat, qui solus Deus est. Sicut enim homo potest adhibere ad aliquid significandum aliquas voces vel aliquas similitudines fictas, ita Deus adhibet ad significationem aliquorum ipsum cursum rerum suae providentiae subjectarum. Significare autem aliquid per verba vel per similitudines fictas ad significandum tantum ordinatas, non facit nisi sensum litteralem, ut ex dictis patet. Unde in nulla scientia, humana industria inventa, proprie loquendo, potest inveniri nisi litteralis sensus; sed solum in ista Scriptura, cujus Spiritus sanctus est auctor, homo vero instrumentum; secundum illud Psalm. XLIV, 2: *Lingua mea calamus scribae velociter scribens.*

Ad primum ergo dicendum, quod in aliis scientiis proceditur ex similibus argumentando; non quod ex verbis quibus una res significatur, significetur et alia res.

Ad secundum dicendum, quod fictiones poeticae non sunt ad aliud ordinatae nisi ad significandum; unde talis significatio non supergreditur modum litteralis sensus.

Ad tertium dicendum, quod qui dicit unum, quodammodo dicit multa, scilicet in potentia, secundum quod conclusiones sunt potentia in principiis, ex uno enim principio multae conclusiones sequuntur: non quod in aliis scientiis per modum significationis quod dicitur de una re, simul de aliis intelligatur ut significatum, licet inde trahi possit per argumentationem etc.

QUAESTIO VII.

Quaestio est de opere manuali; circa quod quaeruntur duo: 1° utrum operari manibus sit in praecepto; 2° utrum ab hoc praecepto excusentur illi qui spiritualibus operibus vacant.

ARTICULUS XVII.

Utrum operari manibus sit in praecepto.

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod operari manibus sit in praecepto; II ad Thessal. III, 10: *Si quis non vult operari, non manducet. Audivimus enim* etc. Glossa: *Quod ideo praecepto, quia audivimus.* Ergo etc.

2. Praeterea, Augustinus in lib. de opere Monachorum: *Audiant ergo quibus hoc praecepit Apostolus, qui non habent hanc potestatem.*

3. Praeterea, nullus debet excommunicari, ut jura dicunt, nisi pro mortali. Sed nullus peccat mortaliter nisi contra praeceptum faciens. Cum ergo ille qui cessat ab opere manuali, jure possit excommunicari, ut patet per illud quod dicitur II ad Thessal. III, 14: *Si quis non obedierit verbo nostro per epistolam, hanc notate, et ne commisceamini cum illo, ut confundatur*; videtur quod operari manibus sit in praecepto.

4. Praeterea, ille qui peccavit, tenetur poenam debitam pro peccato subire ex necessitate praecepti. Sed omnes in Adam peccaverunt, Roman. V: *poena autem peccati Adae est labor manualis*; Genes. III, 19: *In sudore vultus tui vesceris pane tuo.* Ergo omnibus est praeceptum manibus laborare.

5. Praeterea, ad Ephesios IV, 28: *Qui furabatur, jam non furetur, magis autem laboret operando manibus suis*; Glossa: *Laboret operando non solum per servos, sed etiam manibus.* Illud

autem quod ad omnes pertinet, est praeceptum, non consilium. Ergo etc.

6. Praeterea, labor manualis, necessarius est ad sustentationem vitae corporalis, sicut actus virtutum sunt necessarii ad sustentationem vitae spiritualis. Sed actus virtutum sunt in praecepto. Ergo et laborare manibus.

7. Praeterea, illud ad quod sequitur peccatum mortale, non potest sine peccato mortali fieri. Sed ad non laborare sequitur non manducare, quod quandoque est peccatum mortale; II ad Thessal. III, 10: *Qui non operatur, non manducet.* Ergo non operari manibus est peccatum mortale; ergo ejus oppositum est in praecepto.

1. Sed contra, non est contrarium praecepto vel consilio praeceptum Domini vel consilium. Sed Dominus, vel praecipiendo vel consulendo, dicit, Matthaei VI, 26: *Nolite solliciti esse animae vestrae quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini.* Huic autem contrariatur labor manuum; quia qui laborant manibus, solliciti sunt de necessariis corpori. Ergo labor manuum non est in praecepto.

2. Praeterea, lex vetus, quantum ad praecepta moralia, sufficienter continebat quae necessaria sunt ad salutem; unde Dominus Matthaei XIX, 17. *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata*, et loquitur de mandatis Decalogi; unde subdit *Non homicidium facies: Non furaberis.* Sed in praeceptis veteris legis nihil continetur de labore manuum. Ergo labor manuum non est in praecepto.

3. Praeterea, ad praecepta servanda omnes tenentur. Sed ad labores manuum non omnes tenentur; alias qui sunt divites, et manibus non laborant, mortaliter peccarent. Ergo labor manuum non est in praecepto.

4. Praeterea, ad praecepta non magis tenentur religiosi quam saeculares. Sed ad laborandum manibus videtur magis teneri religiosi quam saeculares; unde Augustinus in lib. de operibus Monachorum, monachos reprehendit, quia non laborant; non autem alios. Ergo etc.

5. Praeterea, usus liberalium artium nobilior est quam mechanicarum, qui in opere manuali consistit. Sed usus liberalium artium non est in praecepto. Ergo multo minus labor manuum.

Respondeo dicendum, quod iudicium de unaquaque re sumendum est secundum finem ad quem ordinatur. Labor autem manuum ad tria esse invenitur. Primo ad otium tollendum; unde Hieronymus ad Rusticum monachum: *Semper aliquid operis facito, ut te diabolus inveniat occupatum*; et quod intelligat de opere manuali, patet per illud quod subjungit: *Vel fiscellam teae junco*; et postea subdit: *In desideris est*

omnis otiosus. Secundo ad corpus domandum; unde II ad Corinth. vi, 5, allis carnis macerationibus conjungitur, ubi dicitur: *In laboribus, scilicet operum, quia manibus suis operabatur; et subjungit: in cigiliis et jejuniis* etc. Tertio ordinatur ad quaerendum victum, Actuum xx, 34: *Ad ea quae mihi opus erant et his qui mecum erant, ministraverunt manus istae.* Si ergo consideretur labor manuum secundum quod ordinatur ad tollendum otium vel corpus domandum; sic idem iudicium est de labore manuum, et de aliis exercitiis ad eadem ordinatis. Non enim est in praecepto quod tollatur otium tali aut tali occupatione; sed sufficit ad otium tollendum, quacumque licita occupatione ab otio quis desistat; et sic occupatio laboris manuum non est in praecepto, considerato hoc fine. Et similis est ratio de labore manuum secundum quod ordinatur ad corpus domandum: quia multis exercitiis corpus domari potest, sicut vigiliis, jejuniis, et multis hujusmodi. Unde nullum eorum, in quantum ordinatur ad talem finem, est in praecepto in speciali; quamvis in generali sit in praecepto corpus domare qualicumque exercitio, quo mortiferae concupiscentiae reprimantur. Secundum autem quod ordinatur ad victum quaerendum, sic videtur esse in praecepto; unde dicitur I ad Thessal. iv, 2: *Operamini manibus vestris, sicut praecepimus vobis: nec solum in praecepto juris positivi, sed etiam juris naturalis.* Illa enim sunt de lege naturali ad quae homo ex suis naturalibus inclinatur. Sicut autem ex ipsa dispositione corporis patet, homo naturalem ordinationem habet ad opus manuale; propter quod dicitur Job v, 7: *Homo ad laborem nascitur, et avis ad volandum.* Cum autem aliis animalibus natura sufficienter providerit in his quae ad sustentationem suae vitae pertinent in cibus et armis et tegumentis; homini in his non providit, quia ipse est praedictus ratione, per quam sibi potest providere in omnibus praedictis; unde et erit sibi loco omnium praedictorum manus conveniens ad diversa opera, quibus conceptiones rationis diversis artificis exequatur; ut dicitur xiv de Animalibus.

Sciendum tamen est, quod duplex est praeceptum legis naturae. Quoddam quod ordinatur ad tollendum defectum unius singularis personae; vel spirituale, sicut de actibus virtutum; vel corporale, sicut praeceptum quod Dominus dedit homini, Gen. ii, 16: *De omni ligno quod est in paradiso, comedet etc.* Aliud vero est quod ordinatur ad tollendum defectum totius speciei, sicut hoc quod dicitur Gen. i, 28: *Crescite, et multiplicamini, et replete terram;* in hoc enim praeceptus actus generationis, quo natura salvatur et multiplicatur. Hoc autem interest inter haec duo genera praeceptorum, quia primum praeceptum legis naturae quilibet tenetur singulariter

observare, sed ad secundum praeceptum non tenetur quilibet singulariter. In his enim quae pertinent ad speciem, omnes homines computandi sunt quasi unus homo: participatione enim speciei plures homines sunt unus homo ut dicit Porphyrius in cap. de specie. Sicut autem homo unus habet diversa membra, quibus occupatur in diversis officiis ordinatis ad tollendum proprium defectum, quae non possunt omnia per unum membrum exerceri, sicut oculus videt totum corpus, et per totum corpus portat; ita oportet esse in his quae ad totam speciem pertinent. Non enim sufficeret unus homo ad exercenda omnia quibus humana societas indiget; et ideo diversis officiis oportet occupari diversos, ut dicitur ad Romanos xii, 4: *Sicut enim in uno corpore nulla habemus, omnia autem membra non eundem actum habent; ita multi unum corpus sumus in Christo; singuli autem alter alterius membra, habentes autem donationes secundum gratiam quae data est nobis, differentes.* Haec autem diversificatio hominum in diversis officiis contingit primo ex divina providentia, quae ita hominum status distribuit, ut nihil unquam deesse inveniat de necessariis ad vitam; secundo etiam ex causis naturalibus, ex quibus contingit quod in diversis hominibus sunt diversae inclinationes ad diversa officia, vel ad diversos modos vivendi.

Quia ergo labore manuum aliquis potest subvenire et proprio defectui et alieno; cum non possit unus homo in omnibus sibi sufficere, sed indiget alieno auxilio; patet quod praeceptum de labore manuum quodammodo sub utroque genere praedictorum praeceptorum continetur. In quantum enim labore manuum unius subvenitur necessitatibus aliorum, sic pertinet ad secundum genus naturalium praeceptorum; in quantum autem aliquis per hoc suis necessitatibus subvenit, pertinet ad primum genus, sicut praeceptum de comendo. Praeceptum autem quod ordinatur ad tollendum defectum corporalem, non obligat nisi defectu existente; unde si esset aliquis qui posset vivere sine cibo, non obligaretur praecepto de comendo. Sic ergo praeceptum de labore manuum non obligat aliquem singulariter, secundum quod ordinatur ad tollendum defectum communem aliquo modo, neque secundum quod ordinatur ad tollendum proprium, nisi defectu existente. Et ideo illo qui habet unde licite vivere possit, non tenetur manibus operari; qui autem non habet unde alias vivat, vel nisi aliquo illicito negotio victum acquirat, tenetur manibus laborare. Et hoc patet per Apostolum in tribus locis, ubi de manuum operatione praeceptum dat. Primo ad Ephes. iv, 28, ubi prohibendo furtum, injungit manuum operationem: *Qui furabatur, jam non furetur, magis autem laboret manibus suis.* Secundo I ad Thessal. iv, 2, ubi praecepit laborem manuum, prohibens concupi-

scientiam rerum alienarum; *Operemini, inquit, manibus vestris sicut praecepimus vobis, ut honeste ambuletis ad eos qui foris sunt, et nullius aliquid desideretis.* Tertio, II ad Thessal. iii, 2, ubi praecepit operationem manuum, prohibens turpia negotia, quibus aliqui victum quaerebant: *Audimus, inquit, inter vos quosdam ambulare inquiete, nihil operantes, sed curiose agentes.* Glossa: *Qui fœda cura sibi necessaria provident: et subiungit: His autem qui huiusmodi sunt, denuntiamus, et obsecramus in Domino Jesu Christo, ut cum silentio operantes panem suum manducent.*

Sciendum etiam est, quod sicut visus est principalior inter alios sensus, ratione cuius omnes alii sensus nomen visus sortiuntur, ut Augustinus dicit; ita manus, quia ad plurima opera necessaria est, dicitur organum organorum in III de Anima (text. com. 38): et ideo per operationem manuum intelligitur non solum quod manibus fit, sed quocumque corporali instrumento; et breviter quodcumque officium homo agit, de quo licite possit victum acquirere, sub labore manuum comprehenditur. Non enim videtur rationabile quod magistri artis mechanicae possint vivere de arte sua, et magistri artium liberalium non possint vivere de arte sua. Similiter et advocati possunt vivere de patrocinio quod praestant in causis; et similiter est de omnibus aliis licitis occupationibus. Quia ergo praeceptum est, sed non omnes obligat, ideo ad utrasque rationes respondendum est.

Ad primum ergo et ad secundum patet solutio ex dictis: quia concedimus laborem manuum esse in praecepto, non tamen omnes ad hoc singulariter obligari.

Ad tertium dicendum, quod, sicut ex dictis patet, Apostolus loquitur in casu illo quando praetermisso labore manuum, de foedis negotiis sibi victum acquirerebant, in quo casu obligabantur ad praeceptum servandum; et ideo digni erant excommunicari.

Ad quartum dicendum, quod verba illa Dei, magis sunt praenuntiantis poenam quam praecipientis satisfactionem; unde praemisit: *Maledicta terra in opere tuo, spinas et tribulos germinabit tibi;* et similiter mulieri dixit: *In dolore paries filios.* Et ideo non sequitur quod ad laborandum quilibet homo teneatur ex necessitate praecipi: alias sequeretur quod quilibet teneretur ad agriculturam, de qua Dominus ibi facit mentionem.

Ad quintum dicendum, quod vita spiritualis a nullo potest conservari nisi per actus virtutum; et ideo quilibet obligatur ad servanda praecepta quae sunt de actibus virtutum: sed vita spiritualis a multis potest conservari sine hoc quod manibus operentur; et ideo, quamvis sit generaliter in praecepto, non tamen quilibet ad observationem eius tenetur.

Ad sextum dicendum, quod non manducare non est peccatum mortale nisi quando sine manducatione vita servari non potest; tunc enim aliquis non manducando se ipsum occideret; et similiter non oportet quod aliquis peccet non laborando manibus, nisi quando alias vitam servare non posset nisi illi-citis curis; et ideo, cum illicitae curae sint modis omnibus fugiendae; sub eadem distinctione posuit Apostolus non manducare et non operari, dicens: *Qui non vult operari, non manducet.*

Ad primum autem eorum quae in contrarium obijciuntur, dicendum, quod non prohibet Dominus Apostolis omnem sollicitudinem, scilicet de his quae pertinent ad victum corporis, alias ipse loculos non habuisset; sed prohibet sollicitudinem suffocantem, qua mens suffocatur dupliciter. Uno modo ut in rebus temporalibus finem ponat rectae operationis; et hoc Deus prohibet; unde Augustinus dicit in lib. de operibus Monachorum (exponens illud, *Nolite solliciti esse etc.*): *Non ut ista non procurent quantum necessitatis est, quod honeste poterunt; sed ut ista non intueantur, et propter ista faciant quidquid in praedicatione Evangelii facere jubentur;* et habetur in Glossa I ad Thessal. iv. Secundo suffocatur mens praedicta sollicitudine, quando fiduciam de Deo amittit; et hoc Dominus prohibere intendit; unde dicit Glossa super illud Matth. vi: *Hoc exemplo non prohibet providentiam et laborem; scilicet de arboribus et lilij; sed sollicitudinem ut tota fiducia nostra sit in Deo; per quem et oves sine cura vivunt.*

Ad secundum dicendum, quod non omnia quae sunt in praecepto, continentur explicitè in praeceptis decalogi, sed ad ea possunt reduci, cum implicite in eis continentur; et sic praeceptum de labore manuum, per quem vita corporalis conservatur, reducit ad hoc praeceptum. *Non occides,* sicut etiam praeceptum de manducando; vel ad hoc praeceptum. *Non furtum facies,* quo omne illicitum lucrum, quod per laborem manuum evitatur, prohibetur.

Ad tertium dicendum, quod in quolibet praecepto duo sunt consideranda; scilicet finis praecipi, et possibilitas observandi; quia omnia praecepta cuiuslibet legis sunt ordinata ad aliquod bonum induendum, vel malum tollendum; nec aliquid impossibile praecipi potest; unde dicit Hieronymus: *Qui dicit, Deum aliquid praecipisse impossibile, anathema sit.* Si ergo sit tale praeceptum quod nullo modo reddi possit impossibile ad observandum, et sine eo finis intentus haberi non possit; obligatio illius praecipi semper manet; sicut est in praecipiis de actibus virtutum; quia ad minus actus interiores semper sunt in hominis potestate, et sine eis vita spiritualis conservari non potest, ut dictum est. Duobus ergo modis praeceptum de

operatione manuum obligationem amittit; uno modo quando aliquis redditur impotens ad laborandum propter corporis imbecillitatem; alio modo quando finem hujus praecepti, scilicet conservationem corporalis vitae, consequi potest sine labore manuum, ut ex dictis patet.

Ad quartum dicendum, quod ad laborem manuum, per se loquendo, aequaliter religiosi et saeculares tenentur; quod patet ex duobus. Primo ex verbo Apostoli, II ad Thessal. III, 6, ut ponit de opere manuum praeceptum, dicens: *Subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate, etc.* Fratres enim omnes Christianos vocat; non enim tunc temporis aliqui religiosi determinati erant. Secundo patet ex hoc quod religiosi non tenentur ad alia quam saeculares, nisi ad ea quibus se ex voto obligaverunt. Sed per accidens contingit quod hoc praeceptum magis tangit religiosos quam alios; et hoc dupliciter. Primo, quia religiosi in paupertate vivunt, unde facilius potest eis accidere quod non habeant unde vivant, quam aliis saecularibus. Secundo ex statuto regulae in aliquibus ordinibus; unde dicit Hieronymus in epistola ad Rusticum monachum:

Aegyptiorum monasteria hunc tenent morem, ut nullum absque opere et labore suscipiant, non tam propter victus necessaria, quam propter animae salutem, ne eaegret perniciosis cogitationibus; sicut etiam ad vigiliis et alia quibus domatur corpus, tenentur quandoque religiosi ex statutis suis, ad quae saeculares non tenentur.

Ad quintum dicendum, quod quamvis usus liberalium artium sit nobilior, non tamen ita est necessarius ad vitam corporis sustentandam; et praeterea sub operatione manuum comprehenditur, sicut ex dictis patet, etc.

ARTICULUS XVIII.

Utrum illi qui spiritualibus operibus vacant, excusentur a labore manuum. — 2-2 quaest. 187, art. 3.)

Circa secundum sic proceditur. 1. Videtur quod illi qui spiritualibus operibus vacant, non excusantur a labore manuum. I enim ad Thesal. III, super illud: *Si quis non vult operari, non mudeat*, dicit Glossa Augustini: *Dicunt quidam de operibus spiritualibus hoc Apostolum praecepisse; et postea subdit: Sed superflue conantur et sibi et ceteris caliginem obducere, ut quod carius utiliter monet, non solum facere nolint, sed nec intelligere; et ita videtur quod per spiritualia opera a labore manuum non excusentur.*

2 Praeterea, inter omnia spiritualia maxima sunt oratio, le-

ctio et praedicatio. Sed per ista opera non excusantur aliqui a labore manuali. Ergo, etc. Probatio mediae. Augustinus dicit in libro de operibus Monachorum: *Quid agant qui operari corporaliter nolunt, scire desidero etc. Vacant orationibus, inquit, et lectionibus, et verbo Dei; et postea subdit: Sed si ab his amovendi non sumus, nec manducandum est, nec est praeparandum. Si autem ab ista vacare seruos Dei certis intervallis temporum infirmitatis necessitas cogit, cur etiam non praeceptis apostolicis observandis aliquas partes temporum deputamus? Et quantum ad orationes dicit: *Citius exauditur una obedientis oratio, quam decem nullius contententis.* Quantum vero ad psallentes subdit: *Cantica divina cantare, etiam manibus operantes facile possunt, et ipsum laborem divino tanquam celestium consolari.* Quantum vero ad legentes subdit: *Qui autem dicunt se lectioni vacare, nonne illic inveniunt quod praecepit Apostolus? Quae est ergo ista percursitas, lectioni nolle obtemperare, dum vult ei vacare? Quis enim nesciat, tanto citius quemcumque proficere cum bona legit, quanto citius facit quod legit? Quantum vero ad praedicantes subjungit: *Si autem alicui sermo est erogandus, et ita se occupat ut manibus operari non vacet; numquid omnes possunt in monasterio venientibus ad se disputationibus vel divinis lectionibus exponere, vel de aliquibus salubriter disputare? Quando ergo non omnes possunt, cur sub hoc obtentu omnes vacare volunt? Quamquam etsi omnes possent, vicissitudine facere deberent, et non solum ut ceteri a necessariis actibus occuparentur, sed quia sufficit ut, pluribus audientibus, unus loquatur.***

3. Praeterea, clerici maxime operibus spiritualibus occupantur. Sed ipsi tenentur ad laborem manuum. Ergo, etc. Probatio mediae. Distinctione 81, dicitur: *Clericus victum ut vestitum sibi artificio vel agricultura, absque officii sui demeratur detrimento, praeparet.* Item in alio capitulo: *Clericus qui verbo Dei eruditus est, artificio victum quaerat.* Item: *Omnes clerici qui ad operandum validi sunt, et artificialia et litteras discant.*

4. Praeterea, religiosi qui omnia reliquerunt, maxime operibus spiritualibus vacant. Sed tales tenentur ad manuum laborem. Ergo, etc. Probatio mediae. Luc. XII, *Vendite quae possidetis.* Glossa: *Non tantum cibos vestros communicare pauperibus, sed etiam vendite possessiones vestras, ut omnibus vestris simul pro Domino spretis, postea labore manuum operentur, unde civitatis et elemosynam faciatis.*

5. Praeterea, decretum dicit distinct. 22, quod ille est haereticus qui facit contra statutum Ecclesiae Romanae. Sed illi qui mendicant, non laborantes propriis manibus, faciunt contra statutum Callisti Papae 22, quaest. 1: *Videntes summi sacerdotes etc.; ubi dicitur quod Ecclesia statuit quod inter eos qui communi vita degere volunt, nullus egens invenitur.* Ergo reli-

giosi propter opera spiritualia non excusantur a labore manuum; imo si mendicant, sunt haeretici.

6. Praeterea ille qui se exponit periculo mortis, peccat quasi tentans Deum; sicut si quis videret ursum venientem in furia, et deponeret arma quibus posset se defendere, tentaret Deum. Sed ille qui relinquit omnia, et non laborat manibus, abicit a se necessaria victus, quibus resistitur consumptioni quae fit in corpore per calorem naturalem. Ergo talis peccat quasi tentans Deum.

7. Praeterea, ad Philip. III, 17, dicit Apostolus: *Imitatores mei estote, fratres.* Sed ipse, quamvis praedicaret, et operibus spiritualibus vacaret, nihilominus opere manuum victum quaerebat; II ad Thessal III, 7; *Ipsi scitis, quemadmodum et vos oportet imitari nos: quoniam non inquieti fuimus apud vos, neque gratis panem manducavimus ab aliquo, sed in labore et fatigatione, nocte et die operantes, ne quem vestrum gravearem.* Ergo etc.

8. Praeterea, Genes. XIII, super illud. *Confirmatus est ager etc.* dicit Glossa, quod perfectus praedicator animam suam abscondit sub bono operationis et contemplationis regimine; ita et illi qui operibus spiritualibus insistent per contemplationem, debent etiam operibus exterioribus vacare per actionem; et sic opera spiritualia non excusant a labore manuum.

1. Sed contra, Lucae IX, 60: *Sine ut mortui sepeliant mortuos suos;* dicit Glossa: *Domini docet minora bona pro majoribus esse dimittenda.* Sed opera spiritualia sunt majora bona quam opera manualia. Ergo debet haec praetermittere propter illa.

2. Praeterea, opera pietatis sunt potiora quam exercitia corporalia; I ad Tim. IV, 8: *Corporalis exercitatio ad modicum utilis est, pietas autem ad omnia valet.* Sed opera misericordiae et pietatis sunt dimittenda, ut vacetur praedicationi: Actuum VI, 2: *Non est aequum nos relinquere verbum Dei, et ministrare mensis.* Lucae IX, 60: *Sine mortuos sepelire mortuos suos; tu autem vade, et annuntia regnum Dei.* Ergo multo fortius propter praedicationem et alia opera spiritualia est dimittendum opus manuale, et alia quae ad exercitationem pertinent corporalem.

3. Praeterea, II ad Timotheum II, 4: *Nemo militans Deo implicat se negotiis saecularibus;* Glossa: *Illae sunt saecularia negotia quibus animus occupatur colligendae pecuniae cura.* Sed qui operantur manibus, habent curam de colligenda pecunia. Ergo implicantur negotiis saecularibus; et ita illi qui militant Deo in spiritualibus operibus, non debent operibus manuum occupari.

Respondeo dicendum, quod veritas hujus questionis appa-

ret ex his quae in superiori quaestione sunt dicta. Dictum est enim supra, quod illi tantum obligantur ad observationem hujus praecepti, scilicet de opere manuum, qui non habent alias unde licite vivere possint; et ideo qui spiritualia opera exercent, et possint alias licite vivere quam de labore manuum, non tenentur manibus laborare.

Unde distinguendum videtur de operibus spiritualibus. Sunt enim quaedam bona spiritualia quae in bonum commune cedunt; quaedam vero quae ad singularem profectum faciunt pertinent. Eis autem qui in spiritualibus operibus occupantur ad utilitatem communem pertinentibus, debet provideri ab his quorum utilitati deserviunt; quod patet per auctoritatem I ad Corinth. IX, 2: *Si nos vobis spiritualia seminamus, magnum est, si carnalia vestra metamus?* Hoc etiam patet per rationem; quia utilitas spiritualis praefertur corporali. Eis autem qui utilitati communi deserviunt, in temporalibus debetur sustentatio ex proprio labore, quo utilitati deserviunt; sicut patet de militibus, qui pro pace reipublicae militant; unde I Cor. IX, 7: *Quis militat suis stipendiis unquam?* Unde multo magis qui in spiritualibus bonum promovent, in tali ministerio sustentari possunt, et sic non tenentur manibus laborare.

Sunt autem quatuor opera spiritualia, quibus communis utilitas promovetur, et ex hoc eis stipendia debentur. Primum est occupatio in iudiciis ecclesiasticis exequentibus: dicitur enim ad Rom. XIII, 6, de potestate saeculari, quae iudicium saeculare exercet: *Ideo et tributa praestatis, scilicet iudicibus: ministri enim Dei sunt in hoc ipsum, servientes vobis.* Et propter hoc Augustinus dicit in lib. de operibus Monachorum, quod debent manuum operibus insistere illi dumtaxat qui ab ecclesiasticis occupationibus vacant, unde et se excusat a labore manuum propter iudicia ecclesiastica, quibus occupabatur, dicens: *Quamquam dicere possumus, Quis militat suis stipendiis unquam? etc, tamen Dominum nostrum Jesum Christum testem invoco super animam meam, quoniam quantum ad meum attingit commodum, multo mallem per singulos dies certis horis, quantum in bene moderatis monasteriis constitutum est, aliquid operari manibus, et certas horas habere ad orandum et legendum, aut aliquid de divinis litteris agendum liberam, quam tumultuosissimas perplexitates aliarum causarum pati de negotiis saecularibus, vel iudicando dirimendis, vel intercedendo praecipienda.* Secundum opus spirituale quod in bonum commune redundat, est opus praedicationis, quo fructus animarum in populo procreatur; et ideo, ut dicitur I ad Corinth. IX, 14. *Dominus ordinavit his qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere.* Nec debet hoc referri tantum ad illos qui habent auctoritatem praediciandi, sicut sunt praelati; sed etiam ad eos qui qualitercumque licite

praedicant ex commissione praelatorum: quia stipendia non debentur potestati, sed operi et labori, ut dicitur II ad Timoth. II, 6: *Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere*; Glossa: *Scilicet praedicatorum qui in agro Ecclesiae lectione verbi accolunt corda auditorum*. Nec tantum illi qui praedicant, possunt de Evangelio vivere, sed etiam illi qui eis ministrant ad hoc officium cooperantes; quod patet ad Roman. xv, 27: *Si spiritualium participes facti sunt gentiles, debent etiam in carnalibus ministrare eis*; Glossa: *Eorum scilicet Iudaeorum qui miserunt praedicatores ab Hierosolymis*. Unde etiam illi qui praedicatores mittunt, possunt de fructu Evangelii vivere. Tertium opus spirituale quod cedit in bonum commune, sunt orationes, quae fiunt in horis canonicis ad salutem Ecclesiae, ut avertatur ira Dei a populo; Ezech. xiii, 5: *Non opposuitis vos murum pro domo Israel, ut staretis in praetio in die Domini*; Glossa: *Precibus dimitantes, et divinae sententiae resistentes*. Et ideo dicitur I ad Cor. ix 13, quod qui altari deseruiunt, cum altari participant. Et de his duobus operibus dicit Augustinus in lib. de operibus Monachorum: *Si evangelistae sunt, fateor, habent potestatem, scilicet vivendi de sumptibus fidelium, quia de hoc loquitur. Si ministri altaris, dispensatores sacramentorum sunt; unde sibi istam non arrogant sed vindicant potestatem*. Quartum opus spirituale quod redundat in bonum commune, est elucidatio sacrae Scripturae. Qui enim elucidationi sacrae Scripturae vacant ad alios instruendum, possunt de hoc opere spirituali vivere; I ad Timoth. v, 17: *Qui bene praesunt presbyteri, duplici honore digni habeantur; maxime autem qui laborant in verbo et doctrina*; Glossa: *Ut eis spiritualiter obediant, et exteriora ministrent, qui laborant in verbo*; Glossa: *In exhortatione scientium, et doctrina nescientium*. Et hoc etiam planius dicit Hieronymus ad Vigilantium: *Haec in Iudaea usque hodie perserverat consuetudo non solum apud nos, sed etiam apud Hebraeos, ut qui in lege Domini meditantur die ac nocte, et partem non habent in terris nisi solum Deum, synagogarum totius orbis foreant ministri*. Patet ergo quod illi qui praedictis operibus spiritualibus vacant, non tenentur manibus laborare.

De his autem qui vacant spiritualibus quae non directe in bonum commune redundant, sed in bonum facientis, sicut sunt orationes privatae, jejunia, et huiusmodi, distinguendum est: quia aut illi qui in religione istis operibus occupantur, habent in saeculo unde vivat sine labore manuum, aut non. Si sic, tales cum ad religionem veniunt, non tenentur manibus laborare; unde Augustinus in libro de operibus Monachorum: *Si habebant aliquid in hoc saeculo, quo facile sine officio sustentarent vitam suam, quod conversi ad Deum indigentibus disper-*

titi sunt, et credenda eorum infirmitas et ferenda. Solent enim tales languidius educati laborem corporalem sustinere non posse. Si autem in saeculo officios fuerint, de labore manuum viventes, tunc ex duplici causa venientes ad religionem possunt laborem manuum intermittere. Uno modo ex pigritia operandi, volentes in otio vivere; et tales peccant; et hoc est quod dicit Augustinus in praedicto libro: *Plerumque veniunt ad professionem servitutis Dei et ex professione servili et vita rusticana, et ex officium exercitatione et plebeo labore*; et postea subdit: *Tales ergo secundum quod minus operantur, de infirmitate corporis excusari non possunt; praeritae quippe vitae consuetudine convincuntur; et interponit: Non enim apparet, utrum ex proposito servitutis Dei venerint, an vitam inopem et laboriosam fugientes*. Alio modo intermittit aliquis opus manuale ex intentione divini amoris, quo ad opus contemplationis quasi continue elevatur: tales, cum spiritu Dei agantur, non peccant; quia ubi spiritus Domini, ibi libertas (II Corinth. xii, 17). Unde Gregorius dicit super Ezechielem: *Contemplativa vita est caritatem Dei et proximi toto corde retinere, ab exteriori actione quiescere, soli desiderio conditoris inhaerere, ut nihil jam agere libeat*; et hoc idem habetur in quadam Glossa (Genes. xxiii: *Confirmatus est ager etc.*) *Contemplativa vita a cunctis actionibus funditus dividit*; et hoc est quod habetur Matthaei vi, in Glossa super illud, *Considerate volatilia caeli, etc.*: *Sancti viri avibus comparantur, qui caelum petunt; et quidem ita remoti sunt a mundo, ut jam in terris nihil agunt nihil laborent, sed sola contemplatione jam in caelo degunt*.

Ad primum ergo dicendum, quod Glossa illa sumitur ab Augustino lib. de operibus Monachorum: qui librum illum scripsit contra quosdam monachos, qui dicebant quod non licebat servis Dei manibus laborare; et hoc quod dicit Apostolus, II Thess. iii, 10: *Qui non vult operari, non manducet*, exponebat de opere spirituali; quam positionem Augustinus in libro illo multipliciter improbat. Unde dicendum est, quod illud Apostoli: *Qui non vult operari, non manducet, etc.*, de opere manuali intelligitur: non tamen sequitur quod ad huiusmodi impletionem praecepti omnes tenebantur: ipse enim non tenebatur; unde praemisit: *Non quasi non habuerimus potestatem, scilicet sumptus accipiendi, et vivendi sine labore manuum*. Unde patet quod Glossa illa non est ad propositum.

Ad secundum dicendum, quod in omnibus operibus quae tangit objectio, distinguendum est; quia vel possunt esse quasi publica opera, vel privata. Loquitur autem Augustinus de illis operibus spiritualibus, secundum quod sunt opera privata; intelligit enim de orationibus et canonicis privatis, non de his quae in Ecclesia solemniter celebrantur; quod patet ex hoc quod dicit,

quod possunt simul qui manibus operantur divina cantica cantare; quod non esset conveniens, si de horis canonicis intelligeretur. Similiter quod dicit de lectionibus, loquitur de illis qui vacant lectioni ad consolationem propriam tantum, sicut in monasteriis Monachi faciunt; non autem de illis quorum vita studio Scripturarum deputatur ad suam et aliorum instructionem; non erit enim dubium quod per laborem manuum studium impeditur. Similiter quod dicit de praedicatione, intelligendum est de illis qui non publice praedicant, sed aliqua verba edificatoria hominibus ad se venientibus loquuntur, sicut sancti patres in eremo facere consueverunt; et hoc patet ex ipsis verbis supra inductis; unde etiam dicit: *Si sermo erogandus est, etc.*: quia ut dicit Glossa I Corinth. II, super illud: *Sermo meus et praedicatio mea*, sermo est qui privatim fiebat; sed praedicatio quae fiebat in communi.

Ad tertium dicendum, quod decretum loquitur de illis clericis quibus non sufficiunt oblationes, et eleemosynae quae eis a fidelibus fiunt, vel Ecclesiae facultates. Eadem enim ratio est de illis qui vivunt de facultatibus Ecclesiae, et de illis qui vivunt particulariter de eleemosynis; quia facultates Ecclesiae eleemosynae sunt, et ad sustentationem pauperum dantur. Unde dicit Glossa (super illud Isaiae III: *Et rapina pauperis in domo vestra*): *In domibus principum rapina pauperum est, dum Ecclesiae opes sibi thesaurizant, et in deliciis abutuntur, quae ad sustentationem pauperum dantur*; et de hoc habetur XII, quaest. 1. propter quod etiam dicitur III, quaest. 2. *Sacerdos, quod sacerdos cui dispensationis cura commissa est, cum laude pietatis accipit a populo dispensanda, et fideliter dispensat accepta; quia omnia sua aut reliquit parentibus, aut distribuit pauperibus, aut Ecclesiae rebus adhaerens, et se in numero pauperum paupertatis amore constituit, ut unde pauperibus subministrat, inde et ipse tanquam pauper voluntarius vivat*. Et sic patet quod clerici qui de Ecclesiae rebus vivunt, eandem rationem utendi eis habent sicut illi qui facultatibus carentes de eleemosynis sibi datis vivunt.

Ad quartum dicendum, quod Glossa illa non imponit necessitatem his qui sua relinquunt ut manibus operentur; sed ostendit quoddam bonum quod facere possunt qui sua relinquunt; et scilicet ex manu labore acquirant unde sibi provideant, et eleemosynas aliis faciant. Nec tamen per hoc excluditur quia etiam bene faciant, si manibus non laborantes spiritualibus eleemosynis vacent, quae sunt corporalibus potiores.

Ad quintum dicendum, quod illius rationis prima falsa est; non enim qui facit contra statutum Papae, est haereticus; nisi forte credat Papae non esse obediendum; unde in capitulo inducto dicitur; *Qui Romanae Ecclesiae privilegium ab ipso summo*

omnium Ecclesiarum capite traditum auferre conatur, proculdubio in haeresim labatur. Privilegium autem praedictum consistit in hoc quod ei debet ab omnibus Christianis obediri. Similiter etiam minor est falsa; non enim est contra statutum Ecclesiae, si ab eis qui facultates Ecclesiae possident, eorum necessitatibus non providetur: unde haec sunt verba capituli inducti: *Ex quibus, scilicet rebus Ecclesiae, Episcopi et dispensatores eorum, omnibus communi vita agere volentibus ministrare cuncta necessaria debent, prout melius poterunt, ut nemo in eis egens inveniatur*.

Ad sextum dicendum, quod illi qui relinquunt omnia, nihil sibi reservantes, nec manibus operantes, non propter hoc discrimini se exponunt; quia devotio fidelium tanta probaliter aestimatur, et experimento dicitur, quod eis in necessariis providet. Nec etiam tentat Deum; quia ipse promisit movendo corda aliorum eis in necessitatibus providere, ut patet Math. VI, et quaedam Glossa dicit Luc. VIII: *Tanta praedicatori debet esse fiducia in Deo, ut praesentis vitae sumptus, etsi non provideat, sibi tamen non defutura certissime sciat; ne dum occupatur mens ad temporalia, minus praedictet aeterna*. Similiter si aliquis esset inter armatos qui defenderent, et aliqua causa arma deponeret, non tentaret Deum; si autem esset solus, videretur tentare Deum; nisi forte interiori inspiratione securus esset de divino auxilio, sicut beatus Martinus dixit: *Ego signo crucis, non clypeo protectus aut galea, hostium cuneos penetrabo securus*. Similiter videtur esse Dei tentatio, si aliquis inter infideles vel homines inhospitales de necessariis victus sibi non provideret; unde dicit Glossa (Lucae XXII, super illud: *Qui habet sacculum, tollat etc.*) *In hoc nobis datur exemplum, ut nunquam causa instante quaedam de nostri propositi rigore sine culpa intermittere possimus*. Verbi gratia, si per inhospitales regiones iter agimus, plura viatica licet portare quam domi habeamus; et tamen in deserto aliqui sine labore manuum sustentati sunt pane divinitus misso, ut in vitis patrum legitur; sed privilegia paucorum non faciunt legem communem.

Ad septimum dicendum, quod hoc quod Apostolus laboravit cum posset de Evangelio vivere, fuit supererogationis, ut patet I ad Cor. IX; et ideo alii praedicatores non tenentur eum in hoc imitari. Sciendum tamen, quod praedicator aliquando bene faceret non accipiendo sumptus ab his quibus praedicat, sed de labore manuum vivendo; in casibus scilicet illis quibus Apostolus laborabat, ne scandalizaret eos quibus praedicabat; qui propter avaritiam dare sumptus gravabantur: et hanc causam ponit II ad Thessal. III, 8: *Nocte ac die laborantes, ne quem vestrum gravaremus*; item ut suo exemplo alii ab otio retraherentur; unde ibidem subdit: *Non quasi nos non habuerimus potestatem,*

sed ut nosmetipsos formam daremus vobis ad imitandum nos: item ad reprimendum rapacitatem pseudo-apostolorum; unda dicit II ad Corinth. xi, 12; Quod autem facio, et faciam, ut amputem occasionem eorum qui volunt occasionem, ut in quo gloriantur, tales inveniantur sicut et nos. Aliquando autem, male facerent praedicatores, si laboribus manuum se implicarent; si scilicet per laborem a praedicatione retraherentur; unde dicit Glossa Lucae xviii: *Cavendum est praedicatori ne dum occupatur mens ad temporalia, minus praediceat aeterna.* Ideo dicit Augustinus in supra dicto libro, quod Apostolus dum esset Athenis, ubi oportebat eum quotidie praedicare, non operabatur manibus; quod postea facit veniens Chorinthum, ubi Judaeis praedicabat solo die sabbati. Praedicatoribus enim non solum necessarium est ut habeant tempus liberum ab occupationibus, in quo praedicient, sed etiam in quo studeant; cum non habeant scientiam ex infusione, sicut Apostoli, sed continuo studio. Unde dicit Gregorius in Pastoralis (exponens illud Exodi 25: *Vectes semper erunt in circulis, etc.*): *Vectes, inquit, semper erunt in circulis; quia nimirum necesse est ut qui ad officium praedicationis exubant, a sacrae lectionis studio non recedant.*

Ad octavam dicendum, quod per actionem intelligitur ibi non solum opus manuale, sed omnia quae ad activam vitam pertinent. Sollicitudo autem quae exhibetur a praedicatoribus circa eos quibus praedicant, ad activam vitam pertinet.

Rationes in contrarium concedo; tamen ultima inducitur praeter intentionem. Glossa enim dicit, saecularia negotia esse quae fiunt causa pecuniae colligendae sine opere manuali, ut per mercationem et huiusmodi, a quibus debent servi Dei penitus abstinere.

QUODLIBETUM OCTAVUM

QUAESTIO I.

Quaestio nostra circa tria versatur. Primo circa ea quae pertinent ad naturam. Secundo circa ea quae pertinent ad culpam et gratiam. Tertio circa ea quae pertinent ad poenam vel gloriam. Circa primum quaerebatur: Primo de pertinentibus ad naturam creatam. Secundo de pertinentibus ad naturam increatam. Circa naturam increatam duo quaerebantur: 1° an senarius numerus, secundum quem omnes creaturae dicuntur esse perfectae, sit creator, vel creatura; 2° de rationibus quae sunt in mente divina; utrum per prius respiciant exemplata, scilicet creaturas, ratione suae singularitatis, vel ratione naturae specificae.

ARTICULUS I.

Utrum senarius praedictus sit creator. — (1 part., quaest. 44, art. 3.)

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod senarius praedictus sic creator. Remota enim omni creatura, perfectio non remanet nisi in creatore. Sed remota omni creatura facta in operibus sex dierum, remanet perfectio in numero senario; unde dicit Augustinus, iv super Genesim ad litteram: *Itaque si ista non essent, scilicet opera sex dierum, perfectus ille esset, scilicet senarius; nisi autem ille perfectus esset, isto secundum eum perfecta non fierent.* Ergo senarius numerus est creator.

2. Sed dicebat, quod Augustinus loquitur de senario quantum ad ideam senarii, quae est in mente divina. Contra: sicut remotis omnibus creaturis, remanet perfectio in idea senarii numeri, ita remanet idea lapidis in mente divina. Ergo in hoc non haberet senarius numerus aliquam praecminentiam ad lapidem: quod tamen videtur esse contra intentionem Augustini.

3. Praeterea, illud quod est permanentius omni creatura, non est creatum, sed creator. Senarius autem numerus est permanentior caelo et terra, quae tamen videntur esse permanentissimae creaturae; unde Augustinus dicit, iv super Genesim ad litteram: *Facilius est caelum et terram transire, quae secundum senarium numerum fabricata sunt, quam effici posse ut senarius numerus non suis partibus compleatur.* Ergo senarius non est creatura, sed creator.